

Gordana Tkalec

PRIMJENJIVOST TEORIJE RECEPCIJE NA MEDIJ INTERNETA

dr. sc. Gordana Tkalec, Zagreb, pregledni rad

UDK 82.0:004.738.5

Cilj ovoga rada je utvrditi u kolikoj je mjeri teorija recepcije primjenjiva na novi oblik pojavnosti književnosti – književnost na internetu, s naglaskom na internetsku književnost u užem smislu, dakle onu kojoj je internetska objava primarna.

Pristup temi započet je kratkim povijesnim prikazom pristupa teoriji recepcije s osloncem na njezine utemeljitelje, ali i suvremene teoretičare. Drugi metodološki temelj istraživanja počiva na primjeni osnovnih termina teorije recepcije u suvremenom mediju interneta jer mnogi čimbenici međumrežne recepcije, zanimanje i vrijednosni sudovi, u odnosu na tradicionalne, bivaju promijenjeni i zahtijevaju revalorizaciju.

Rad pokazuje i promjenu književne recepcije pod utjecajem dnevnih zbivanja i globalnih promjena kao i interkulturalnost nove kontekstualizacije.

Unatoč burnim i iznimno brzim promjenama, kao i posve novom mediju posredstvom kojega se književnost objavljuje, a koji donosi svoje unutarne zakonitosti, teorija recepcije, uz određene nadopune i modifikacije, nezaobilazan je dio pristupa znanosti o književnosti, za nju relativno novom i nedovoljno istraženom, mediju interneta.

Ključne riječi: *internet; teorija recepcije; interkulturalnost; intermedijalnost; globalizacija; internetska književnost; multireceptivnost; interakcijska komunikacija; internetska književna publika*

1. Pola stoljeća primjene teorije recepcije

Pojam recepcija (prema lat. *receptio* – prihvaćanje, primanje) potječe iz povijesti prava, a u doba renesanse označivao je prihvaćanje i primjenu rimskoga građanskoga i krivičnog prava u europskim zemljama. Poslije je prenesen i na humanističke znanosti u kojima obilježava različite oblike prihvaćanja i podražavanja antičkih uzora (Von Stackelberg 1972, VIII). Prema navedenome, vidimo da istraživanje recepcije ne možemo u potpunosti smatrati novim postupkom znanosti o književnosti. U današnje

vrijeme recepciju ipak razmatramo na drugačiji način. Recepcija je "pojam koji u suvremenu književnu teoriju uvodi konstanička škola estetike r. krajem 60-ih god./.../ S tom se namjerom uvodi pojam r. kao mjesta ovjerovljavanja estetičke kvalitete književnih djela umjesto – kao dotad – da se ta kvaliteta pripisuje samim djelima ili njihovim autorima" (Biti 1997: 335).

Ključno ime teorije recepcije svakako je Hans Robert Jausss te uz njega drugi pripadnik konstaničke škole Wolfgang Iser. Nasuprot njima, javljaju se istočnonjemački marksistički kritičari Manfred Naumann i Robert Weimann. Usporedo s tim književnoteorijskim kretanjima, u Sjedinjenim Američkim Državama pojavljuje se teorija čitateljske reakcije. Svi ti autori i škole bave se uglavnom čitateljem, produkcijom, recepcijom i novom produkcijom, horizontom očekivanja, društvenom recepcijom, sociologijom ukusa, iskustvenim kontekstom, tradicijom i selekcijom te društvenom funkcijom književnosti.

Hans Robert Jausss smatrao je kako estetika recepcije nije autonomna disciplina, samodovoljna u rješavanju svojih problema, već je parcijalna metoda refleksija, podobna za nadgradnju i upućena na suradnju, ona je u svojoj parcijalnosti podudarna saznanju da se ni struktura umjetničkog djela, ni povijest umjetnosti ne mogu shvatiti kao supstanca ili entelehija. Ako povijesnu bit jednog umjetničkog djela više ne možemo odrediti nezavisno od njegovog djelovanja, ni tradiciju djela kao povijest umjetnosti nezavisno od načina na koji su ta djela prihvaćana, onda se ustaljena estetika proizvodnje i prikazivanja mora temeljiti na estetici recepcije, smatrao je Jausss vodeći se krilaticom estetike recepcije da se provjerljivo razumijevanje, koje mora uključivati saznanje o svojoj parcijalnosti, proteže i na recepciju suvremene i na recepciju minule umjetnosti. (prema Jausss 1978: 350, 351, 356) Najveća novost Jaussove teorije jest uvođenje pojma "horizont očekivanja" oko kojega su se vodile brojne polemike. Jausss smatra da novi tekst evocira za čitatelja (slušatelja) onaj horizont očekivanja i ona pravila igre koje on poznaje iz ranijih tekstova i koji sada bivaju popravljani, izmijenjeni ili samo reproducirani. Čitatelj može opažati novo djelo kako u užem horizontu svoga književnog očekivanja, tako i u širem horizontu svoga životnog iskustva. (prema Jausss 1978: 45, 47) Jaussovo učenje prihvaća i drugi pripadnik konstaničke škole Wolfgang Iser baveći se detaljnije odnosom teksta i čitatelja kao i pojmom neodređenosti. On smatra da ako prihvatimo da neodređenost predstavlja elementaran preduvjet za djelovanje, onda se postavlja pitanje što njena ekspanzija, prije svega u modernoj književnosti, zapravo znači. Ona bez sumnje mijenja odnos između teksta i čitatelja. Što više tekstovi gube od svoje neodređenosti, tim više je čitatelj uključen u dovršavanje njegovih mogućih intencija. Količina neodređenosti u književnoj prozi, a možda i u književnosti uopće, predstavlja najvažniji element uključivanja čitatelja u tekst. (prema Iser 1978: 94 i 112)

O horizontu očekivanja očitovao se i Karl Robert Mandelkov, smatrajući da ima više različitih horizonata očekivanja. On se pitao je li uopće opravdano govoriti o jednom horizontu očekivanja, ili je pak povijesna stvarnost prije takva da se jedno djelo

stalno recipira u ogledalu različitih horizonata očekivanja u zavisnosti od neistovremenosti i nejednoobraznosti istovremenih nositelja djelovanja? Već u ravnini povijesne sinkronije mogu se pojmovno razgraničiti u najmanju ruku tri različite folije očekivanja koje određuju proces recepcije i utječu na njega. Mandelkov je te folije nazvao horizontima očekivanja epohe, očekivanja djela i očekivanja autora. (prema Mandelkov 1978: 120)

Veliki protivnici Jaussove estetike recepcije su istočni Nijemci Manfred Naumann i Robert Weimann koji polaze od marksističke doktrine i postavljaju književnu recepciju na sasvim drugačije temelje. Oni su pri tom krenuli od razmišljanja da književna recepcija, bez obzira na sve drugo što ona također jest, predstavlja takav proces u kojemu čitatelj stupa u izvjestan odnos prema jednom specifičnom predmetu (književnom djelu), koji je autor stvorio u jednom specifičnom procesu (stvaralačkom procesu) i koji je prošao kroz sfere povijesno-društvene cirkulacije prije no što je stigao u ruke čitatelja, a autor, djelo i čitatelj, proces pisanja, čitanja i cirkulacije književnosti uzajamno se određuju i čine jedan sistem odnosa. Kao ishodišnu točku za građenje ovakvog postupka ponudili su kategorije proizvodnja i potrošnja, čiju je dijalektičku povezanost Karl Marks objasnio u temeljnoj logičkoj analizi u *Uvodu u kritiku političke ekonomije*. (prema Naumann 1978: 131–132) M. Naumann na prvo mjesto stavlja djelo, a ne čitatelja. Robert Weimann također se poziva na Marksa i kritizira Jausa ističući važnost povijesti književnosti.

Njihove navode opovrgava Jauss u svojoj studiji *Parcijalnost i recepcionoestetičke metode* u kojoj piše da se proizvodne snage i načini proizvodnje mogu ekonomski analizirati ili poetski opjevati, proizvodni odnosi mogu se osuđivati ili poboljšavati, ali se ekonomski preduvjeti ne mogu jednostavno očitavati s umjetnosti prošlosti gdje marksistička teorija saznanja ostaje bespomoćna. (prema Jauss 1978: 185)

U novije vrijeme javlja se ponovno kritika Jaussova učenja. Jedan od istaknutijih kritičara je Stanley Fish koji ističe kako postoje zajednice koje dijele određene interpretativne pretpostavke. I autori i čitatelji pripadnici su interpretativne zajednice. Autori strukturiraju djelo, a čitatelj ga tumači prema tim interpretativnim zajednicama čije se granice ne mogu jasno ocrutati, a svi pripadnici jedne zajednice ne mogu se apsolutno udružiti u činu čitanja. Razlike mogu biti rodne, rasne, kulturalne i slično. Konačan ishod čitanja ne može se predvidjeti. Tekst upravlja čitanjem i vodi ga prema nekom cilju čitanja, stvarnog čitatelja pretvara u implicitnog, idealnog. Pojavljuje se aspekt teksta protiv aspekta čitanja.

Kada govorimo o estetici recepcije moramo spomenuti i Hans-Georga Gadamera. Prostor Gadamerova promišljanja, a tako i njegove hermeneutike, otvara pitanje “kako je moguće razumijevanje”? Odgovori na to pitanje impliciraju etičko-estetski zahtjev “filozofije slušanja” u kojoj se mora uspostaviti dijalektika pitanja i odgovora. Proces dolaska do značenja tako se odvija u jeziku, koji nam omogućuje, u najgorem slučaju, da se stvari barem približimo, ako ne i da je razumijemo. Tumačeva situacija obilježena je njegovim predrasudama, preduvjerjenjima (Vorurteil), a situacija teksta prezencijom, ali

i temporalnošću. Upravo je temporalnost umjetničkog djela osnova Gadamerovu poimanju tradicije, odnosno predaje, kojoj, pod Heideggerovim utjecajem, Gadamer pridaje regulativni karakter. Procijep između dvaju horizonata, tradicijsko-povijesnog i predra-sudno-tumačeva, rješava se "stapanjem horizonata" (Horizontverschmelzung) kao kraj-njim ishodom dijaloga, a to stapanje ujedno postaje temeljem razumijevanja. Iako je Gadamerova hermeneutika bila kritizirana, ona je ujedno nezaobilazna u proučavanjima interpretacije (književnog) teksta.

Uočavamo da je gotovo pedeset godina poslije uvođenja njezina pojma u teoriju književnosti, kritička recepcija još jednako poticajna za istraživanje jer se ona mijenja kako se mijenjaju i čitalačka publika i trendovi u književnosti. Nažalost, recepcija hrvatske književnosti još je prilično neistražena.

2. Temeljni pojmovi estetike recepcije promatrani na mediju interneta

Temeljni pojmovi estetike recepcije, utvrđeni još 60-ih godina prošloga stoljeća, već 50 godina ostaju gotovo nepromijenjeni. U isto vrijeme počinje i razvoj interneta. On je bio uvjetovan rješavanjem problema korištenja udaljenih računala u Sjedinjenim Američkim Državama tih istih 60-ih godina. Danas internet predstavlja jednu od najvećih računalnih mreža i pretpostavlja se da povezuje više od 200 mil. računala. Promjene na internetu su svakodnevne. Međutim, kada se upustimo u razmatranje književne recepcije na internetu, moramo primijetiti da su 50-godišnji termini estetike recepcije primjenjivi i na taj dinamičan medij. Izdvojiti ću neke osnovne pojmove i predočiti kako funkcioniraju u ponešto drugačijem okružju od onoga koje je ta teorija imala u vidu.

2.1. Odnos između djela i publike

Taj odnos Hans Robert Jauss postavlja u sinkronijskoj i dijakronijskoj ravnini. U sinkronijskoj ravnini on je postavljen kao susret između djela i njegova prvobitnoga, suvremenog čitatelja, dok je u dijakronijskoj on susret između djela iz prošlosti sa svim čitateljima kroz povijest sve do današnjih. Budući da internet rijetko zadire u prošlost i bavi se gotovo isključivo suvremenim piscima i novim, modernim djelima, on neće poznavati dvije ravnine. Njegov čitatelj nužno je suvremeni čitatelj koji se s djelom nalazi isključivo u sinkronijskoj ravnini. Dijakronijska ravnina na internetu je nepoznanica jer sve stranice imaju određen "rok trajanja" i ako se dugo ne obnavljaju i ne posjećuju, one jednostavno prestaju postojati te povijesni pregled gotovo da nije moguć osim u slučaju višegodišnjeg praćenja i spremanja stranica na vlastito računalo. U posljednje vrijeme naraslo je zanimanje i za starija književna djela te i ona polako postaju dostupna putem interneta te smo svjedoci svojevrsnog apsurdna da su "stari" pisci na internetu "mlađi" od suvremenih. I premda se ovdje radi o djelima iz povijesti, ne možemo govoriti o odnosu djela i čitatelja na dijakronijskoj razini jer, premda posežemo za djelima starije književnosti, čitatelj je suvremen i njegov susret s tim djelom opet se događa u sadašnjosti, dakle na sinkronijskoj razini.

2.2. Čitatelj

Isti autor čitatelja ne smatra samo "individuom koja čita", već ističe važnost toga da on sudjeluje u procesu komunikacije koji će poslije motivirati i društveno ponašanje. Upravo se na tom mediju čitatelj može interaktivno uključiti na različite načine i njegova se aktivnost ne svodi samo na puko čitanje. Također, nepobitan je, pozitivan i negativan, utjecaj korištenja interneta na ponašanje i odnose u društvu.

2.3. Horizont (vidokrug) očekivanja

Karl Robert Mandelkov horizont očekivanja dijeli na očekivanje epohe, djela i autora. Ako tako podijeljeni horizont primijenimo na očekivanja od moderne književnosti, ponajprije književnosti na internetu, primijetit ćemo da epoha očekuje iznova začudna, moderna, čak šokirajuća djela uvijek na samom rubu konvencionalnosti ili još bolje preko njega. Očekivanje djela odnosi se na povezivanje autora uz jedno djelo koje postaje mjerilom za sva djela. Naravno, i internetska publika povodit će se za najpopularnijim djelima ili onim koja su autora izvukla iz svijeta anonimnosti. No, pojavljuje se još jedan oblik očekivanja djela. Djela na internetu moraju biti, na neki način, ekscentričnija od tiskanih djela jer su se takva djela na internetu pojavljivala od nekomercijalnih početaka međumrežja pa se sada od svih djela očekuje da imaju barem dio takvih osobina. Očekivanje autora suprotna je kategorija od očekivanja djela. No, na tome mediju autor nema samo očekivanje u smjeru vlastitog djela i njegove publike. Naime, ima i očekivanje usmjereno prema mediju od kojega očekuje pomicanje granica prijašnjih dosega i korištenje svih njegovih prednosti; široke publike, intermedijalnosti i interaktivnoga čitanja, odnosno interaktivne recepcije.

2.4. Tekst kao reakcija na stvarnost ("funkcija praznih mjesta")

Stvarnost književnog djela ne podudara se ni s objektivnom stvarnošću ni s čitateljevim iskustvom o njoj te se u književnom tekstu stvara neodređenost koja omogućuje prilagođavanje teksta individualnim sklonostima čitatelja (Prema Wolfgangu Iseru, za to je bitna funkcija "praznih mjesta" u strukturi teksta). U internetskim književnim tekstovima, za koje smo naveli da moraju biti začudni i nekonvencionalni, stvarnost teksta često je još udaljenija od objektivne stvarnosti i čitateljeva iskustva te je i neodređenost u tekstu izraženija, ali i očekivana. Time se omogućuje čitatelju da se u još većoj mjeri uključi u proces konstituiranja smisla teksta. Njegovo interaktivno sudjelovanje nije omogućeno samo tehničkim postignućima, nego i samim tekstom. Takvim načinom pisanja istaknutija je *apelativna struktura teksta* (prema W. Iseru, najvažniji element uključivanja čitatelja u tekst) pa je time i razumljiviji velik utjecaj interneta čak i na globalna društvena zbivanja, a poglavito na djelovanje pojedinca.

2.5. Individualna recepcija i društvena recepcija

Prema teoretičarima recepcije, individualna recepcija unaprijed je već određena tzv. društvenom recepcijom, odnosno materijalnim i idejnim posrednicima između djela

i čitatelja, kao što su različite društvene institucije, izdavačka poduzeća, knjižare pa sve do književne kritike i nastave književnosti. U internetskoj recepciji društvena je recepcija svedena na najmanju mjeru. U većini demokratskih društava moguće je postavljanje vlastitih stranica kao i komuniciranje posredstvom društvenih mreža čime se zaobilazi urednički odabir i cenzura (osim u slučajevima grube povrede ljudskih prava kada se na zahtjev stranice ukidaju, no to je iznimno rijetko), čak su i moralni okviri široko razvučeni te je individualna recepcija omogućena u svoj svojoj pojavnosti. Stoga na internetu možemo pronaći i djela koja bi društvena recepcija proglasila čak devijantnima, no ona najčešće imaju vrlo uzak krug, ali zato gorljivih poklonika.

2.6. Odnos produkcije i recepcije

I taj odnos na neki će način biti određen medijem interneta. Ako planira objaviti isključivo na internetu, autor će si dopustiti više slobode i u odabiru teme i u načinu pisanja i neće biti sputan konvencijama. Možda će određenu ideju namjerno oblikovati u internetsku priču, smatrajući da nije prikladna i ostvariva u ostalim medijima zbog različitosti, moralnosti ili nekonvencionalnosti. S druge strane, i recepcija će biti uvjetovana medijem jer će i horizont očekivanja čitatelja biti upravljen u tom smjeru. On će od internetske priče i očekivati da bude drugačija te će je bez problema i recipirati. I premda je pomalo pomaknut od dosadašnjih, odnos produkcije i recepcije na internetu pronašao je svoj balans i protječe skladno.

To su samo neki od pojmova koje uvodi estetika recepcije koje možemo primijeniti na primjeru interneta, no upravo na njima je najvidljivija modifikacija tradicionalnih shvaćanja, ali s druge strane, i njihova univerzalnost. Kako bi različitost bila što uočljivija, navedenim sam se pojmovima koristila za internetsku književnost u užem smislu, dakle za djela koja su namijenjena ponajprije objavljivanju na internetu, a ne ona koja se sekundarno na njemu nalaze. Budući da se predviđa rast upravo takve književnosti, a on se, uostalom, i događa pred našim očima, ta mi se primjena činila i potrebnijom.

3. Promjena recepcije pod utjecajem dnevnih zbivanja i globalnih promjena

Književnoteorijske rasprave o estetici recepcije između pripadnika konstaničke škole i njihovih žučnih protivnika, sljedbenika marksističke teorije proizvodnih odnosa, posve su logične u tadašnjem kontekstu jer su jedni bili građani Zapadne, a drugi Istočne Njemačke. Danas, kada je razdvojena Njemačka, nasreću, prošlost, a svi su Nijemci zajedno i uz to su još i pripadnici Europske unije, možda ni njihov sukob svjetonazora ne bi postojao. Dnevno-politička zbivanja i globalne promjene još veći utjecaj imaju na obične ljude, pa tako i na čitateljsku publiku, a time i na promjenu recepcije. Sjetimo se samo dana Domovinskog rata i različitih domoljubnih pjesama koje smo recipirali s velikim žarom, a danas, kada su se stišale strasti, pokušavamo procjenjivati njihovu umjetničku vrijednost i često zaključujemo da je vrlo mala. Također, i književna produkcija slijedila je potrebe publike te su izdavane knjige sa

sličnom tematikom uz obaveznu rečenicu na svim promocijama da “kada topovi grme – muze šute, ali to kod nas nije slučaj”. Međutim, ne smijemo sada, uz vremenski odmak, s podsmijehom gledati na ta izdanja. Tada je kontekst formirao tekst, a ona su samo bila odgovor na recepciju i u danom trenutku bila su nam vrlo važna i odigrala su ulogu koju su trebala.

Slične su se promjene odigrale i novim ustrojem u Europi. Blokavska podjela na Istok i Zapad najednom je postala prošlost, nastale su nove (stare) države i promijenio se politički sustav. Odmah zatim počeo je novi val promjena koji refigurira fragmentarno stanje nakon raspadanja prijašnjih konstrukcija i identiteta. Taj val promjena na zemljovide donosi ujedinjenu Europu. U samo nekoliko godina kontekst se promijenio u potpunosti te su i za proučavanje različitih (nacionalnih) književnosti potrebne nove kontekstualizacije, geografske, političke i filološke.

“Tijekom zadnjeg desetljeća XX. stoljeća poduzetnici, političari, znanstvenici iz društvenih znanosti, vođe zajednica, aktivisti, umjetnici, povjesničari kulture i ljudi iz svih područja života sve su više svjesni da se javlja novi svijet – svijet oblikovan novim tehnologijama, novim društvenim strukturama, novom ekonomijom i novom kulturom. ‘Globalizacija’ je postala pojam kojim se opisuju izuzetne promjene i naizgled nezaustavljiv proces koji osjećaju milijuni ljudi.” (Capra 2004: 123)

Ljudi su se odjednom našli u sinkretičnosti nove Europe, a sintetičnost cijele zemaljske kugle povezane utilitarnim i pragmatičnim razlozima postaje naglašenija nego ikada. Međutim, kao i uvijek dosad, u trenutku kada jedan trend ili čak epoha, a u ovom trenutku možemo čak govoriti o epohi globalizacije, dosegne vrhunac, počinju se pojavljivati dijametralno suprotni trendovi najavljujući neko novo doba. U današnje vrijeme neologizmi interkulturalnost, transkulturalnost i multikulturalnost prožimaju različite diskurse i izazivaju višestruke pristupe, poglavito u medijalnome i kulturnom kontekstu. Svaka ta multikulturalnost heterogena je mješavina brojnih monokultura – sitnih nukleusa koji žele svoj dio medijskoga prostora. I dok se interkulturalnost smatrala gotovo sinonimom za globalizaciju, ona sada postaje i njezin mogući oponent.

O tome fenomenu očitovali su se brojni stručnjaci, i hrvatski i inozemni. Navodim samo neka od brojnih promišljanja o ovoj temi:

“Sve donedavna ‘gobalizacija’ se gledala kao uspostava svijeta zajedničkog svim stanovnicima – značajki kablirane, pomno interkonektirane zemaljske kugle satkane od visokofrekventnih veza. Kao da je tehnički um jedini: oduvijek je *One World* bio nalog inženjera. No da je darvinovski dinamizam inovacije (selekcija rentabilnijeg uz pomoć eliminacije manje performativnog) *ultima ratio* povijesne mijene, World Compagny ili Sjedinjene Zemaljske Države bile bi na putu da se uspostave – a ne izgleda tako/.../ Tehnički sintetiziran svijet nije se duhovno izjednačio, ujednačeni nomadski objekti nisu stvorili subjekt. Galopirajućem ujednačavanju tehnoukloške ekonomskog okruženja suvremenog doba, uzvratila je, protivno dotičnim vizionarima, žestoka političko-kulturalna balkanizacija.” (Debray 2005: 331)

“Borba za identitet u suvremenom globalnome svijetu odražava se u djelima/ događajima suvremene umjetnosti kao traganje za identitetom navlastite autonomije, radikalno-subverzivne uloge društvenog kritičara i, naposljetku, sudjelovanjem u globalnoj zajednici korisnika mreže znakova/slika kao njihov konstitutivni dio. Politička estetizacija avangarde ili estetizacija politike u komunizmu kao ‘kraju povijesti’ dovršava se danas u biopolitičkome prostoru borbe za identitet.” (Paić 2005: 611)

Globalnim promjenama mijenja se i recepcija. “Danas se shvaća da (manjinske) grupe mogu biti izvrgnute i kulturnoj, ne samo ekonomskoj i političkoj opresiji i poniženju. Raste spoznaja i svijest da su ljudi duboko vezani uz svoju kulturu, da, štoviše, njihovo samopoštovanje ovisi o priznavanju i poštovanju njihove kulture od drugih. Kultura je postala javni, politički relevantni čimbenik. Treće, suvremena multikulturalna društva integralno su povezana brojnim složenim procesima ekonomske i kulturne globalizacije.” (Mesić 2006: 36)

Nacionalne kulture, a osobito nacionalne književnosti, postaju otvorenije. Interkulturalnost postaje važna značajka. Tradicionalne komparativne metode književnosti počinju zakazivati, a kontaktnost prestaje biti dominantna. Zbog sveopćeg kolanja informacija i političke globalizacije, kao i razvoja novih medija, interakcija različitih književnosti događa se brže i uspješnije. Također raste zanimanje za različite autore izvan konteksta nacionalnih književnosti. Važno je djelo i njegova publika, a ne državljanstvo, pripadnost naciji ili pokretu. Izazov tradicionalnom konceptu državljanstva ne predstavlja samo rastući diverzitet unutar suvremenih država, nego i masovna pokretljivost ljudi preko granica, odnosno, općenito, globalizacija. “Multikulturalizam se (barem dijelom) može razumjeti kao posljedica neuspjeha modernoga projekta nacionalne države, koja je naglašavala jedinstvo i sličnost, odnosno homogenost, dok multikulturalizam (re)afirmira različitost,” ističe Milan Mesić, dok Žarko Paić smatra kako je društvo nadomjestila kultura. Postmoderni ili kulturalni obrat (cultural turn) u društvu na kraju XX. stoljeća implicitno odgovara vizualnome ili ikoničkome obratu umjetnosti na kraju XX. stoljeća. Kultura je nadomjestila društvo u smislu politike i ideologije permanentne novosti i promjene. Slika koja odgovara takvoj promjeni društva putem kulture jest ikonički znak identiteta ne više društva u cjelini nego njegovih partikularnih identiteta. (prema Paić 2005: 611)

Upravo su različitost i multikulturalizam sveprisutni na internetu, a recepcija književnosti prati trendove globalizacije. Kontaktnost među narodima i književnostima postaje sporedna, odnosno putem međumrežja sve književnosti mogu biti kontaktne.

“Internet mijenja prostorne i vremenske odnose među pojavama, odnosno, preciznije rečeno, te tradicionalne fizikalne dimenzije praktički nestaju. Vremenske su zone i prostorne udaljenosti u Internetu nepoznanica. Nije uopće važno gdje se netko nalazi i koliko mu se čini da je sati. Jednom kada se prihvate zakonitosti digitalnih komunikacija i virtualnog prostora, sve postaje **sada** i **ovdje**/.../Uz korištenje Interneta sve se pojave bilo gdje na planetu približavaju na gotovo multu

udaljenost, a vrijeme odgovaranja na upite i zahtjeve također teži nuli.” (Panian 2001: 19)

Ipak virtualni prostor interneta nije izolirani svijet i u njemu se također zrcale realnosti i odnosi stvarnoga svijeta te kontaktnost književnosti putem interneta u kojoj sve književnosti može upoznati bilo koja književna publika. Ipak ne mogu prevladati snagu stvarne kontaktnosti ili pripadnosti bilo kojoj grupi, sloju ili regiji. Tako će se prema socijalnoj sličnosti ili interesu i na internetu pronaći bliske grupe ili nacije, odnosno korisnici istoga ili sličnoga jezika, ako se komunikacija ne zbiva na, sada već internacionalnome, engleskom jeziku.

“Idea teritorijalnosti i susjedstva odvaja se od ograničenja tjelesne geografije kako bi postala simbolična teritorijalnost koja više ne ovisi o tjelesnoj blizini. Proširena, zahvaljujući informacijskim tehnologijama, ‘simbolična teritorijalnost’ može se na daljinu, a putem veza, oblikovati u simboličnu ‘emfatičnu bliskost’. Ona je shvaćena na taj način da je sačinjavaju prije svega socijalni odnosi, čak i kad rasna ili spolna pripadnost te socijalni status ostaju temeljni. Taj osjećaj bliskosti stoga proizilazi iz zajedničkog interesa, zajedničkih ukusa i ideja/.../ Ta ‘emfatična bliskost’ jedna je od najupečatljivijih karakteristika kiberprostora u kojem su tjelesni okovi ukinuti.” (Lemos 2001: 78-80)

Tako je, primjerice, zanimanje za hrvatsku književnost najveće u zemljama bivše Jugoslavije, a zatim u zemljama koje su bile u davnoj Austrougarskoj Monarhiji, što se u kontekstu globalizacije, a osobito medijalnih veza World Wide Weba, čini nevjerovatnim. No ipak, povijest, i politička i kulturalna, stvara možda čak i jače veze nego što je svemoćni www.

Međumrežje je također stvorilo vlastiti socijalni identitet koji se podudara s nacionalnim, kulturnim, rasnim, religijskim, etičkim, spolnim, urbanim ili ruralnim identitetom katkad ga poništavajući, a katkad čak potičući.

“Svaka komunikacija stvara misli i značenja, što stvara novu komunikaciju i tako čitava mreža stvara sama sebe – autopoetična je/.../ Pojedinci putem općeg konteksta značenja ostvaruju identitet kao članovi društvene mreže, čime mreža stvara svoju granicu. Granica nije fizička, nego granica očekivanja, povjerljivosti i lojalnosti, koju mreža održava i pregovara/.../ komunikacijske mreže imaju dvostruki učinak. One će s jedne strane stvoriti ideje i kontekste značenja, a s druge pravila ponašanja ili, jezikom sociologa, društvene strukture.” (Capra 2004: 85)

Možemo reći da je nastankom elektroničke zajednice koja naglo prerasta svoje prvotne okvire i prerasta u globalnu, općeljudsku neteritorijalnu zajednicu, odnosno zajednicu čiji je teritorij cijela Zemlja, sve ostale zajednice prelaze u drugi plan, ali i dalje ostaju i upravljaju suodnosima unutar te goleme, mastodontske tvorevine.

“Danas su naše kulture – tko si na tome ne bi čestitao? – miješane, njihove su crte izvožive, i ono što je do sada bilo odvojeno, demografske migracije spajaju.

Područje multikulturalizma ili interkulturalizma. Međutim, simbolična praksa (jezik, religija, običaji) ne može zanemariti 'etničku' genealogiju, iako tehnička inventivnost podliježe trans-etičkim pravilima/.../ Čovjek se može radovati vidjevši kako evolucijska dinamika inovativnosti ruši identitetske prepreke, uzajamnost pamćenja i stare domaće vatre, pretpostavljajući im tako interkulturalna i interetička križanja." (Debray 2005: 124–125)

Jednako se događa i na području recepcije književnosti. Premda su identitetske prepreke uistinu srušene, etnička i etička samobitnost nije nestala, nije narušena. Svaki pojedinačni član književne internetske publike, sjedajući za računalo, ne ostavlja za sobom vlastite interese i svjetonazore, nego će, vodeći se njima, na mreži potražiti književne ostvaraje koji mu prema nečemu odgovaraju. Veoma će često to biti djela vlastite nacionalne književnosti, književnosti susjednih zemalja, istih interesnih, ekonomskih, vjerskih i ostalih skupina. Ipak, snaga međumrežja je u tome što djela udaljenih i često nepristupačnih književnosti čini dostupnima i interesne skupine iz različitih zemalja, dakle teritorija, povezuje bez vremenskoga odmaka te time interes stavlja iznad nacionalnoga konteksta. Budući da je ovdje interes književnost, globalna književna publika postaje nadnacionalno povezana.

4. Interkulturalnost nove kontekstualizacije

Novim kontekstualizacijama raste zanimanje za sasvim drugačije i različite tekstove od onih koje je nametao prijašnji kontekst. Raste zanimanje za male književnosti, autore dotad poznate samo u uskim krugovima i prije svega za modernu, suvremenu književnost. Naime, treba govoriti o ovome sada, o novim zbivanjima, o novome kontekstu. Također, treba otkriti ono dosad nepoznato, upoznati one "ostale" članove te novonastale, umjetne ili ne, velike zajednice. "No, za mnoge, suprotno od onoga što bi se moglo očekivati, globalizacija moderniteta popraćena je povećanom sviješću i privrženošću posebnim kulturama i kulturno specifičnim vrednotama. Globalizacija se tako nadaže ne samo kao homogenizacija, nego i rastuća fragmentacija i pluralizacija. Ova paradoksalna koincidencija *de facto* ostvarenja moderne svjetske kulture i istodobne divezifikacije kultura, nije toliko enigmatična koliko se čini i može se izvesti iz logike same modernosti." (Mesić 2006: 52)

Globalizacija ovaj put ne zatire regionalno, čak regiju stavlja iznad nacije kako nacionalnim ne bi ugrozila svoj nadnacionalni ustroj. "Određene vrste 'globalizacije' koje su utemeljene zasigurno su najveći faktor u vrlo očitoy homogenizaciji kulture. Međutim, protusile su također prilično vidljive. U Europi je, na primjer, nastupio značajan rast regionalnih kultura i pritisaka prijelaza u 'Europu regija', što je djelomično vjerojatno reakcija na središnje sile Europske unije i 'demokratskog deficita' koji ih slijedi. Vjerski fundamentalizam je također djelomice reakcija na homogenizaciju kulture i centralizaciju moći, a ima i drugih očitovanja – nekih po mome mišljenju zdravih, drugih ponekad ružnih." (Barsamian, Chomsky 1986.)

Osim inozemnih, i hrvatski znanstvenici počinju objektivnije promatrati fenomen multikulturalizma te se pojavljuje oprezniji, suzdržaniji ton u napisima o tom problemu: "Multikulturalnost i multikulturalizam mogu biti opasnost za kulturni identitet jedne nacije ako se kulturni pluralizam i multikulturalizam kao politička ideologija koriste radi potiskivanja identiteta jedne nacije, čime se, hoćeš-nećeš, proizvodi identitet otpora. Ta opasnost postoji poglavito danas u jednoj od koncepcija multikulturalnosti i multikulturalizma, pod utjecajem globalizama i globalizacije. Dakle, u modelu korporacijskog multikulturalizma, koji dovodi u pitanje pluralizam kultura zbog profitne nezasićenosti homo oeconomicusa, s opasnom tendencijom ukidanja kulturnog pluralizma, ili dovođenja u opasnost potonjega, mekdonaldizacije svijeta. Ovdje se rađa neokonzervativni identitet otpora protiv grabežljivaca kao aktera globalizacije i globalizacije u jednosmjernoj svim tim zbivanjima Hrvatska ima specifičan status. Ekonomski i politički stalno je na pragu Europske unije, a prag nikako ne prelazi." (Milardović 2003.) Povijesno i civilizacijski Hrvatska je povezana s većinom članica EU, ali je stalno prate balkanski okovi oko gležnjeva. "Postavlja se pitanje jesmo li dio zbivanja u Europi i tzv. Zapadnom svijetu ili to zapravo nismo. Pitanja subjekta, identiteta, zlorabe medija, kolektiva i individue, izmišljanja tradicije često se kristaliziraju oko te isključenosti ili uključenosti u Europu. Bez obzira na to smatramo li pripadnost Evropi činjenicom ili programom očito je da ona nije neupitna ni u prvom ni u drugom slučaju. Gotovo nitko danas ne niječe postojanje različitih kultura s različitim pravilima i igrama/.../ Znamo da kulture nestaju ili slabe, znamo kako ih koriste za osvajanje, za manipulaciju. Znamo koliko je težak pothvat program potpune objektivnosti." (Čaćinović 2001: 26)

"Povijest europskih država na svojem putu u šarenu nacionalno-kulturalnu samovoljnost možemo prikazati kao izobrazbu nacionalnih pripovjednih društava, halucinacijskih zajednica, fascinacijskih zajednica, poreznih zajednica, zajednica žrtava i zajednica kriminalaca. Novija bi europska kultura s tog stajališta bila ogroman sustav za kanaliziranje priviđenja u kojem pojedinac dobiva svoje mjesto u svijetu, u nacionalnoj povijesti i kolektivnom deliriju." (Sloterdijk 2005: 548)

5. Zaključak

Koliko god mi bili dijelom Europe, na bilo koji način gledajući, činjenica je da Hrvatska nije članica Europske unije i to je ono što ipak zaustavlja globalizacijske promjene u Hrvatskoj, i pozitivne i negativne i to na svim područjima, od ekonomije do kulture i znanosti. Potrebno je stoga upotrijebiti sve spona s ostalim državama kako bismo bili što manje izvan svjetskih tijekova. Jedna je od tih spona svakako i internet koji je vrlo dobar medij za prezentiranje pojedine zemlje, posebno na turističkom, kulturnom i znanstvenom planu, a to su područja gdje se ipak možemo iskazati. Internet nas ne svrstava u zemlje drugoga reda, nego smo jednakopravno prisutni sa svim ostalim državama koje jesu ili nisu članice Europske unije. "Tehnologijska umreženost ne stvara zajednicu, kao što ni globalizacija ekonomije ne uspostavlja globalnu zajednicu." (Čaćinović 2001: 11) Istinska globalizacija zbiva se u računalnim

mrežama i virtualnim svjetovima koji više nisu dijelom znanstvene fantastike nego egzaktne realnosti oko nas, a estetika recepcije samo je jedna od prizama kroz koju možemo promatrati nove književno-kulturološke fenomene, ali i više od toga. Teorija recepcije našla je u novome mediju potvrdu svojih postavki i gotovo da možemo ustvrditi da je primjenjivija danas na mediju interneta više nego kroz 50 godina svojega postojanja.

Literatura

- Barsamian, David, *Chronicles of Dissent*, Edinburgh, 1986.
- Barsamian, David, Chomsky, Noam, *Keeping the rabble in line*, AK press, Edinburgh, 1994.
- Barsamian, David, Chomsky, Noam, *Mediji: Propaganda i sistem*, 1986. http://www.elektronickeknjige.com/noam_chomsky/mediji_propaganda_i_sistem (2007-04-17)
- Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Capra, Fritjof, *Skrivene veze, Znanost o održivosti: objedinjavanje biološke spoznajne i društvene dimenzije života*, Liberata, Zagreb, 2004.
- Chomsky, Noam, "Što čini dominantne medije dominantnima", *Europski glasnik*, br. 10, Zagreb, 2005.
- Čaćinović, Nadežda, *Doba slika u teoriji mediologije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.
- Debray, Régis, "Uvod u mediologiju", *Europski glasnik*, br. 10, Zagreb, 2005., str. 124–125.
- Iser, Wolfgang, "Apelativna struktura tekstova", u: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (prir. Dušanka Malicki), Nolit, Beograd, 1978.
- Jauss, Hans Robert, "Književna istorija kao izazov nauci o književnosti", u: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (prir. Dušanka Malicki), Nolit, Beograd, 1978.
- Jauss, Hans Robert, "Parcijalnost i recepcionoestetičke metode", u: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (prir. Dušanka Malicki), Nolit, Beograd, 1978.
- Jauss, Hans Robert, *Estetika recepcije, Izbor studija*, Nolit, Beograd, 1978.
- Lemos, André, *Kulture interneta, Labirint Minitela*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2001.
- Majić, Ivan, "Gadamerova hermeneutika – od "filozofije slušanja" prema književno-teorijskoj praksi", *Filozofska istraživanja*, 28, Zagreb, 2009., br. 3, str. 749–760.
- Mandelkov, Karl Robert, "Problemi istorije delovanja", u: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (prir. Dušanka Malicki), Nolit, Beograd, 1978.
- Mesić, Milan, *Multikulturalizam, Društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

- Milardović, Anđelko, "Od državnog do korporacijskog multikulturalizma", *Zarez* 116, Zagreb, 2003., URL: <http://www.zarez.hr>. (2008-11-08).
- Naumann, Manfred, "Književnost i problemi njene recepcije", u: *Teorija recepcije u nauci o književnosti* (prir. Dušanka Malicki), Nolit, Beograd, 1978.
- Paić, Žarko, "Slika bez svijeta", *Europski glasnik*, br. 10, Zagreb, 2005., str. 611.
- Panian, Željko, *Bogatstvo interneta*, Strijelac, Zagreb, 2001.
- Sloterdijk, Peter, "Slike nasilja – nasilje slika", *Europski glasnik*, br. 10, Zagreb, 2005., str. 548.
- Von Stackelberg, J., *Literarische Rezeptionsformen*, Athenäum, Frankfurt/MVIII, 1972.

SUMMARY

Gordana Tkalec

THE APPLICATION OF RECEPTION THEORY TO THE INTERNET

The purpose of this paper is to establish the extent to which the theory of reception is applicable to the new form of presenting literature – literature on the Internet, with the emphasis on the Internet literature in the narrower sense, i.e. the one for which presentation on the Internet is primary.

The approach to the topic starts with the short historical overview of the theory of reception based on its founders, as well as modern theoreticians. The second methodological approach is based on the application of the basic terms used in the theory of reception in the modern media of the Internet, since a lot of factors of the Internet reception, interests and value judgements, compared to the traditional ones, have been changed and demand revalorization.

The paper also shows the change of literary reception under the influence of everyday occurrences and global changes as well as interculturalism of new contextualization.

Despite stormy and extremely fast changes and the completely new media used for presenting literature, with its internal laws, the theory of reception is, with its additions and modifications, an unavoidable part of the approach to literature science, which is a relatively new and insufficiently researched media of the Internet.

Key words: *Internet; theory of reception; interculturalism; intermediality; globalization; Internet literature; multireceptivity; interactive communication; Internet literary public*